

Sociální rozvoj a změna jako předmět sociální prognózy se vztahuje k té stránce společenského rozvoje, která je přímo spjata se subjektivním společenským faktorem — člověkem, rozvíjejícím se v soustavě sociálně třídní struktury a v podmínkách určitého životního způsobu. Jeho obecné rysy jsou v socialismu dány způsobem života vládoucí *dělnické třídy*, jejíž historická mise, likvidace kapitalismu a vybudování socialismu a komunistické beztrádnosti, je totožná se zákonitostmi historického vývoje i zájmy všeho lidu. Současně je však životní způsob různých subjektů sociálně třídní struktury nadán určitými třídními specifiky, které se v průběhu budování socialismu a komunismu postupně stírají na základě homogenizace sociální struktury.

Užší pojetí sociálního rozvoje je svého druhu „analytickou abstrakcí“ části od celospolečenského celku, zahrnujícího v rámci společenských vztahů *vztahy ekonomické a sociální* jako „dvě stránky téže mince“ společenského rozvoje, který jako *přírodně společenský proces* je spjat s kvalitou a rozvojem *přírodního prostředí*, základního prvku *životního prostředí člověka*. Proto i sociální prognóza nemůže od celospolečenských vazeb zcela abstrahovat, musí vycházet z celkového obrazu společnosti, odhazeného *dialektickým a historickým materialismem* a vědeckým komunismem, který je všeobecným metodologickým základem společenskovědního poznání. Úkolem *díleč sociální prognózy v rámci prognózy souhrnné* je tedy prozkoumat jednotlivé sociální jevy, a to na podkladě konkrétní analýzy současnosti, v níž se odrážejí jak prvky odcházející minulosti, tak „zárodky budoucnosti“ (Lenin), které je možno v interakci s progresivními poznatky vědy založit do základu prognostických trajektorií.

Metodickým základem této prognózy je konkrétní rozbor objektivní reality, překonávající nedostatky makrostatistických rozborů, které byly kritizovány již tvůrci prvního perspektivního plánu GOELRO (Strumilin, Kržižanovskij, Němčinov). Tyto rozborů odhalují celkovou dynamiku ekonomického rozvoje, nemohou však postihnout vnitřní dialektickou rozpornost společenských jevů.

Prvořadý *politický význam prognózy* je dán grandiózním úkolem *prozkoumat reálný společenský rozvoj v jeho totalitě*, v jeho vnitřních rozporech (obrážejících se v možnostech mobilizace potenciálních rezerv, odstraňování bariér a rozvinutí progresivních prvků), *promítnout hlavní trajektorie růstu do budoucnosti a formulovat řadu vědecky zdůvodněných doporučení* politické rozhodovací sféry pro její nezastupitelné *strategické rozhodování*. Plnění tohoto úkolu předpokládá důsledný přechod na *týmový, interdisciplinární způsob vědecké práce*, těsnou spolupráci společenskovědních, přírodovědních a technických disciplín, a v oblasti sociální prognózy zvláště těsnou a jednotně řízenou spolupráci řady disciplín společenskovědních.

Politický přístup musí proniknout všemi částmi souhrnné prognózy vůbec a sociální prognózy zvláště, založené na *politice strany*, opřené o marxisticko-leninský teoretický rozbor stavu, současných i budoucích úkolů společnosti.

Prognóza sociálního rozvoje je těsně spjata se *sociální politikou KSČ*.

XXVII. sjezd KSSS i XVII. sjezd KSČ vysoce vyzdvihly prvořadý význam sociální politiky, sledující vzestup životní úrovně lidu, zdokonalování společenských vztahů, prohlubování reálného humanismu, zlepšování všech stránek života, sblížování společenských tříd, sociálních skupin, národů a národností. Realizace úkolů sociální politiky je základem rozvoje velké iniciativy lidových mas (Lenin), které jsou tvůrci veškerých hodnot společenského bohatství. Aby se společenský úkol prosadil, musí se s ním ztotožnit lidové masy, společenské instituce i většina jednotlivců spojených s řešením tohoto úkolu. V tomto smyslu *sociální rozvoj není pouhým důsledkem vědeckotechnického a ekonomického rozvoje, ale i mohutným faktorem intenzifikace a zvyšování efektivnosti výroby a rozvoje všech společenských vztahů*. Ekonomický rozvoj na jedné straně vytváří předpoklady pro realizaci sociálních cílů v ostatních oblastech společenského života, na druhé straně je však sám výrazně podmíněn rozvojem politické a sociální sféry, vyžaduje změny ve formách rozvoje socialistické demokracie, ve stupni rozvoje člověka a pracovních kolektivů, v oblasti vědomí lidí, v životním způsobu i prostředí. Podstatnou součástí těchto změn je plné uvědomění si jednoty vnitřního vývoje socialismu a mezinárodní situace, identifikace veškerého obyvatelstva s mírovou politikou socialistických zemí.

V socialistických zemích se v posledních desetiletích projevil pokles přírůstků makroekonomických ukazatelů (produktivita práce, národní důchod, společenský produkt etc.), který signalizuje dlouhodobé zpomalování všeobecně vysoké dynamiky sociálně ekonomického rozvoje socialismu. Překonání postupné ztráty společenské dynamiky, spojené s přežívajícím extenzivním růstem ekonomiky, je možné jedině na základě *urychlování sociálně ekonomických procesů s cílem podstatného zvyšování společenské produktivity práce*, která je „koneckonců to nejdůležitější pro vítězství nového společenského řádu“ (Lenin). Jestliže vědeckotechnický a ekonomický rozvoj je základem společenského rozvoje, pak *v sociální sféře jsou realizovány výsledky ekonomické činnosti, jež se dotýkají životních zájmů pracujících, zde jsou ztělesněny nejvyšší cíle socialismu* (Gorbačov). Zde se nejvýrazněji projevují historické vymoženosti socialismu, rozdíly mezi kapitalismem, spjatým s maximalizací zisku, a socialismem, směřujícím k všestrannému rozvoji člověka nejen jako pracovní síly, ale jako všestranně rozvinuté osobnosti.

Vymoženosti socialismu je třeba spojit s výsledky vědeckotechnické revoluce, která jako revoluční změna v totalitě výrobních sil podmiňuje i intenzivní převrat v trajektorii ekonomického růstu, spjatého s řádově vyšší úrovní dělby, obsahu a charakteru práce a její produktivity, urychlujícím se pohybem všech objektivních i subjektivních společenských faktorů, z nichž tou měrou, kterou se rozvíjí technika a ekonomika, dostává se do popředí základní subjektivní faktor — člověk sám.

Rozvoj a realizace sociální politiky strany se uskutečňuje prostřednictvím *politického systému*, prohlubováním vedoucí úlohy komunistické strany, zdokonalováním funkcí *socialistického státu a masových organizací pracujících* v čele s ROH a SSM, rozvojem a *prohlubováním socialistické demokracie*. Likvidací buržoazního státu a vznikem socialistického politického systému byly vytvořeny reálné předpoklady cílevědomého, plánovitého budování socialismu. „Jen takové budování si může zasloužit název socialistické, které se bude provádět podle velkého všeobecného plánu“ (Lenin). Proto také do prognózy sociálního rozvoje je začleněna problematika rozvoje *plánovitého řízení sociálních procesů*.

Základním nedostatkem tohoto rozvoje je zastaralost celého hospodářského

mechanismu, vyžadující jeho přebudování. Rozhodujícím směrem zde budou *kvalitativní změny v obsahu státního plánu*. Především bude třeba cílevědomě zvyšovat dlouhodobost, perspektivnost plánovacího systému v cyklu prognóza — program — dlouhodobý a střednědobý plán — projekt — praxe. Bude nutno zajišťovat analýzy kladných i záporných důsledků realizace minulých plánů pro zdokonalení plánů budoucích. To vyžaduje *důsledný přechod na postupné a nepřetržité prognózování a plánování* postupným posouváním jejich časového horizontu.

Přechod na sociálně ekonomické plánování vyžaduje, aby byla zvýšena *komplexnost a systémovost* plánu, který musí postihovat všechny vědeckotechnické, ekonomické, sociální a ekologické stránky společenské existence v souladu s jednotou vědeckotechnické, ekonomické a sociální politiky KSČ. Bude třeba postupně *překonávat rozpor mezi poměrně rozvinutou ekonomickou, ukazatelovou a normativní základnou* (vyžadující ovšem další zpřesňování a objektivizaci) *a nedostatečnou základnou sociálních a ekologických norem a normativů* a omezovat určité přístupy technokratické a úzce ekonomistické, na jejichž základě se na sociální rozvoj dává „to, co zbude“, a soustředit pozornost všech plánovacích a řídicích orgánů na vytváření podmínek sociálního rozvoje.(1)

Celý plánovací systém je třeba podle ideje V. I. Lenina důsledně opřít o *vědecký základ*. Realizace této ideje se začíná u nás uskutečňovat založením prací na souhrnné prognóze, jejímž garantem je ČSAV. Avšak výzkum celého systému řízení společenských procesů, zajišťovaný řadou výzkumných ústavů a vysokých škol, je rozptýlen, zbaven potřebné provázanosti a komplexnosti a nabízí se možnost integrovat jej na základě jednotného programu zdokonalování tohoto vrcholného společenského subsystému v rámci plánu výzkumu. Jde tu i o *založení subsystému „metaplánování“* (Centralnyj ekonomičeskomatematiceskij institut AV SSSR), který by dlouhodobě a cílevědomě zajišťoval rozvoj celého systému řízení společenských procesů v jeho zdrojích vědeckých, kádrových, technických a sociálních. Vývoj na všech organizačních úrovních směřuje k integraci plánovacích nástrojů v *komplexní sociálně ekonomický plán*, strategicky koordinující *systém programů* (vědeckotechnický, ekonomický, sociální, ekologický), ústící do systému realizačních projektů tak, aby byly postiženy celé inovační cykly, od vzniku invencí až do jejich realizace ve společenské praxi. Zdůraznit bude třeba trend na plánování s pomocí dlouhodobých normativů, limitů, státních zakázek apod.

Inovační charakter současných společenských přeměn vyžaduje mimo jiné propojení vědy s praxí přímého řízení. V podstatě jde o zdokonalování sociálně ekonomických vztahů v souladu s rozvojem výrobních sil na základě rozvoje vědy a techniky, řešení optimálních vazeb mezi centralizací a decentralizací řízení a rozhodováním, závislých na rozvoji principu demokratického centralismu a schopnostech samořízení jednotlivých článků výrobně hospodářských jednotek. Sféra základního výzkumu neustále produkuje nové *inovace nejvyšších řádů*, jejichž realizace naráží nejen na řadu subjektivních zábran, ale i na investiční bariéru danou objektivně nízkou efektivností extenzivního růstu. To souvisí s přibližně střední úrovní industrializace, v níž těžiště leží v prosté mechanizované práci. Ve výrobě pak přežívá masa ruční práce, komplexní automatizace charakterizující nejvyšší stupeň industrializace je zastoupena nejnižším procentem, je však nadána nejvyšší dynamikou. V těchto podmínkách se zdůrazňuje s novou naléhavostí *racionalizace všech*

(1) Viz blíže *Politická zpráva ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS*. Rudé právo 26. 2. 1986.

sfér společenského života, založená na mobilizaci rezerv. Tradiční racionalizace práce v dílnách a podnicích, založená na vědecké organizaci práce, přerůstá do celých *územních celků*. V nich se komplexně realizují ekonomické a sociální aktivity, překonávají jednostranné resortní přístupy na základě spolupráce mezi řídicí vertikálou a horizontálou, s cílem *komplexního rozvoje územních obvodů* řízených národními výbory na základě rozvoje *lidové samosprávy*. V té souvislosti je třeba využívat zkušeností NDR a SSSR, kde se v této oblasti rozvíjí řada experimentů směřujících ke zdokonalení řídicích systémů tak, aby byla maximálně využita iniciativa všech občanů k urychlování sociálně ekonomických procesů.

Za těchto podmínek bude třeba v prvních prognózovaných obdobích ve výrobě soustředit pozornost na realizaci investičně méně náročných inovací s využitím iniciativy pracujících, novátorského a vynálezckého hnutí, všech forem socialistického soutěžení. Investičně nenáročné inovace nižších řádů však musí být realizovány cílevědomě a plánovitě, v zájmu strategických záměrů „technologického přezbrojení“ zejména ve strojírenských (elektrotechnických) odvětvích a oborech.

V oblasti vzdělání je třeba již nyní soustředit pozornost na výchovu mladé generace pro nejprogresivnější směry technického rozvoje a s ním spjatými sociálními přeměnami. Nelze zapomínat ani na využití zkušeností — zvláště NDR a SSSR — s *výchovou vědeckých talentů*. Jedním z příkladů může být systém výchovy novosibiřského vědeckého centra (Akademgorodok). Formou sibiřských „učebních olympiád“ jsou vybírání nejtalentovanější žáci pro speciální střední školu určenou k výchově všestranně rozvinutých osobností, v níž je výuka těsně spojena s praxí. Nejlepší pak postupují na univerzitu, kde vyučují přední vědci z okolních vědeckých ústavů, jejichž práce má výrazně interdisciplinární charakter. Ve společenskovědní části tohoto centra, jehož zakladateli byli špičkoví vědci, jako Aganbegjan, Zaslavská, Granberg, Bagrinovskij, Antosenkov a další, pracují na společných úkolech ekonomové, sociologové, filozofové, demografové, geografové ve spolupráci se studenty vysoké školy. Původní „experiment“ tohoto spojení výchovy — vědy — praxe vyústil ve skutečnost, že Akademgorodok se stal „líhní vědeckých talentů“ pro celý Sovětský svaz.

V Československu bude nutno v rámci vzdělávacího systému překonat bariéry mezi vysokými školami a vědeckými ústavy, postupně budovat *diferencovaný systém výběru talentů* i pružnějšího přechodu studentů podle jejich speciálních schopností na jiné studijní obory. Nutné strukturní změny v národním hospodářství budou spjaty se zvyšováním pružnosti jak řídicího systému, tak systému vzdělávání a kvalifikace kádrů. Podobně bude třeba *přehodnotit i celý systém odborné přípravy* a s ním spjatý systém rozmísťování kádrů. O nízké efektivnosti těchto systémů svědčí skutečnost, že v praxi některých výrobních odvětví téměř 50 % dělníků pracuje v jiné profesi, než se vyučili, a značná část vedoucích pracovníků nedosahuje předepsaného vzdělání. Dosavadní pozornost se soustřeďuje na rozšiřování forem postgraduálního studia a školení řídicích kádrů. V budoucnosti je třeba uvažovat o *spojení výchovy a vzdělávání po celý životní cyklus člověka*, od jeho narození až po věk „poproduktivní“. Celkové kvality člověka jsou vytvářeny již v samém dětství a podle některých výzkumů již v lůně matky, kdy sociální klima rodiny formuje citový charakter dítěte, promítající se do celého jeho života. Odtud i častá doporučení prodloužení mateřských dovolených do tří let věku dítěte. *Úloha rodiny* jako jednoho ze základních subjektů sociálně třídní struktury je zde nezastupitelná. Postupné začlenění dítěte do dětského kolektivu

školek a školy vyžaduje *těsnou součinnost rodiny se školou*, s pionýrskými skupinami a SSM, prohloubení vazby mezi citovou výchovou, pedagogikou a odborným vzděláváním v měnících se proporcích. Před vědeckou frontou zde stojí úkol na základě hluboké interdisciplinární analýzy (lékařská věda, psychologie, pedagogika a teorie sociálního učení)(2) vytvořit optimální modely výchovy dítěte do školního věku, na niž by navazovala další výchova a vzdělávání mládeže, dále vzdělávání populace produktivního věku až do stáří. V té souvislosti bude nutno nejen zabezpečit možnosti pracovního využití osob poproduktivního věku, ale rozšířit celou sféru jejich optimálního sociálního zabezpečení jako nikoli „odepsaných“, ale všestranně rozvinutých a společnosti svou životní zkušeností a moudrostí prospívajících občanů, jimž společnost přiznává hlubokou úctu a prestiž.

V rámci rozvoje sociálně třídní struktury společnosti je třeba věnovat zvláštní pozornost mládeži. To se odráží v příslušné části prognózy sociálního rozvoje. Aspirace mládeže do značné míry predeterminují budoucnost, a proto je třeba politicko-výchovným působením tyto aspirace formovat směrem ke komunistické budoucnosti. *Snahy o průměrnost*, zjišťované sociologickými výzkumy, zrozené extenzivním růstem a zaostáváním ekonomického mechanismu, jsou hluboce nepřátelské mentalitě mládeže, jsou v rozporu s její snahou ztotožňovat se s revolučním rozvojem společnosti.

Prognóza sociálního rozvoje zaměřená na cílovou funkci socialismu — všestranný rozvoj, rozšířenou reprodukci základního subjektivního faktoru společnosti — vychází z populačního vývoje jako nejobecnější základny rozvoje lidského rodu. Po „demografické revoluci“ předválečného období se populační vývoj relativně ustálil na nižších populačních přírůstcích. Zvyšování střední délky života v posledních letech stagnuje zřejmě pod vlivem *zhoršování životního prostředí*, který zdravotní péče nestačí kompenzovat. Díky vysokému zalidnění a v historii nebývalému rozvoji průmyslu, zemědělství, transportu a dalším faktorům industrializace dochází k znehodnocování přírodního prostředí, hrozcím narušením ekologické rovnováhy. To ovlivňuje i migrační preference a přispívá k poklesu sídelní atraktivity velkých a největších průmyslových aglomerací, kde dochází k nedostatku pracovních sil a zhoršování zdravotní úrovně obyvatelstva.

Ve *věkové struktuře* se projevují demografické vlny poklesem porodnosti za první světové války a v třicátých letech a jejím vzestupem po druhé světové válce, v šedesátých a sedmdesátých letech. Tyto natalitní vlny, procházející celými generacemi, mají vliv na „rozkolísanost“ ekonomiky i sociální sféry: přetíženost či nevyužití kapacit výchovných zařízení a lékařské péče, nedostatek či přebytek pracovních sil, kolísající nároky na sociální zabezpečení etc. Proto dlouhodobým úkolem populační politiky je mírou užitého národního důchodu a spotřeby, zlepšováním životních podmínek rodin s dětmi a dalšími ekonomickými a sociálními opatřeními modifikovat dlouhodobé demografické křivky směrem k *optimalizaci demografického vývoje*. To není jednoduchý úkol. Jeho řešením se na základě systémového přístupu zabývá mezinárodní výzkum. Vývoj natality a demografické struktury je složitými „zpětnými vazbami“ spjat s rozvojem ekonomiky, sociální i politické sféry (mezinárodní situace) etc. Člověk jako souhrn společenských vztahů podle své hmotné a intelektuální úrovně reaguje na tento „souhrn“ více či méně komplexně, zprostředkovaně svým vědomím. Proto i *výzkum společenského vědomí*, jehož se chápe filozofická, sociologická a psychologická fronta, je důležitým objektem společenských věd.

(2) Linhart, J.: *Proces a struktura lidského učení*. Praha, Academia 1972.

Nerovnoměrný vývoj demografické struktury má přímý vliv na *sféru práce*, na změny v zaměstnanosti činného obyvatelstva, kde bude třeba v různých etapách společenského rozvoje vyrovnávat rozpory mezi počty pracovních sil a pracovních míst.

Vývoj obsahu práce je bezprostředně spjat s technickým rozvojem, s postupným nahrazováním pracovních funkcí „souhrnného pracovníka“ prací strojů. V prvních etapách prognózovaného období bude třeba soustředit pozornost zvláště na mobilizaci rezerv v mechanizaci ručních, zvláště pomocných a obslužných prací, které zastává až 50 0/0 dělníků. Zároveň půjde o *přechod ke komplexní mechanizaci* celých provozů spolu se zaváděním jednoúčelových „automatů“, které mnohonásobně zvyšují produktivitu práce za cenu snížení kvalifikace dělníků — oproti procesu na méně produktivních univerzálních strojích. Rozvoj techniky tu není přímo úměrný rozvoji kvalifikace, teprve přechod k automatickým linkám v hromadné výrobě vyvolává nutnost podstatného zvýšení kvalifikace dělníků směrem k profesím širokého profilu, ke sdružování profesí v nových povoláních (seřizovači, údržbáři, opraváři). V té souvislosti je nutno revidovat zastaralé představy o přímé souvislosti rozvoje kvalifikace s jakýmkoli technickým rozvojem. Růst kvalifikace zajišťuje pouze cílevědomě sociálně orientovaný vědeckotechnický pokrok. Je dále třeba počítat s tím, že ruční práce si zachovává důležitou společenskou funkci nejen v počátečních fázích procesu komplexní mechanizace a automatizace, ale ještě i v období převahy těchto stupňů technického rozvoje. Současný deficit prosté ruční práce vyžaduje, aby jí byl přiznán náležitý společenský význam a odpovídající mzdové a morální ohodnocení v rámci celých *pracovních brigád*, do nichž se přesouvá i rozhodování o organizaci práce, hodnocení jejich členů i jejich účasti na řízení výrobních a sociálních procesů. Proto i rozvoj brigádní formy práce, spjatý se zaváděním úplného chozrasčotu, je jednou z důležitých forem přestavby ekonomického mechanismu.

V té souvislosti má všestranný rozvoj pracovních kolektivů mimořádný význam pro socialistickou humanizaci práce, demokratizaci společenského života a rozvoj socialistického kolektivismu. V SSSR jsou proto i společenské funkce kolektivů pracujících zakotveny v Zákonu o pracovních kolektivech (r. 1981) a Zákonu o státním podniku (sdružení). Tyto mimořádně důležité zákony pro svoji systémovou vyváženost a organickou vazbu na celý sociálně ekonomický mechanismus budou muset nalézt vhodné aplikace i v ČSSR.

Další stupeň technického rozvoje je spjat s rozvojem a zaváděním *robotizace*, která spojuje výhody klasických univerzálních strojů s vysokou efektivností automatizace, pronikající i do kusové výroby, kde na tomto základě je postupně likvidována masa těžkých a zdraví škodlivých prací.

Automatizace jednotlivých výrobních procesů postupně přerůstá v *komplexní automatizaci* celých provozů, spjatou s využitím elektronizace, výpočetní techniky, s automatizací řídicích procesů a řadou dalších progresivních směrů techniky (chemizace, biologizace etc.), které dávají tušit *dovršení vědeckotechnické revoluce v komunistické budoucnosti*. Na tomto základě vzniká zvláště potřeba *zvyšování vzdělání a kvalifikace dělnické části kádrové struktury* cestou rozšiřování jejich znalostí o vědecké poznatky technologické i společenskovední jako předpokladu rozšiřující se kvalifikované účasti dělnické třídy na řízení nejen v oblasti výrobní, ale i správní a politické.

Podstatně vzrůstá význam přípravy a řízení výroby, což vyvolává naléhavou nutnost výchovy tvůrčích techniků, technologů, ergonomů, systémových

inženýrů, sociologů, psychologů, přičemž i zde se prosazuje tendence sdružování profesí spjatých s vědeckým poznáním.

Vedoucí kádry musí kromě své technické a řídicí erudice zvládat problémy mezilidských vztahů, a to v podmínkách vysoké odpovědnosti svých podřízených za precizní chod investičně náročných výrobních pochodů, jejichž i krátkodobé zastavení znamená miliónové ztráty.

Technický a ekonomický rozvoj je tu těsně spjat s rozvojem celé sociální sféry, vyžadující vysokou kulturu práce a pracovního prostředí, zdravotního stavu osazenstva po stránce fyzické i duševní. Není náhodou, že *plánování a řízení sociálního rozvoje* pracovních kolektivů vzniká až na vyšším stupni rozvoje socialistických podniků a že se rozšiřuje do celých národohospodářských odvětví a územních celků.

„Mikrosféra“ kvalifikační s profesionální je spjata přímou zpětnou vazbou jak s „makrosférou“ rozvoje školství, zdravotnictví, kultury, tělovýchovy a sportu a s dalšími zdroji sociálního rozvoje společnosti jako celku, tak s rozvojem obsahu a charakteru společenské práce.

Společenský rozvoj je v socialismu založen na rozvoji obsahu práce, jehož základem je její technicko-organizační úroveň. Se vznikem socialismu však došlo i k *podstatné změně v charakteru práce*, zbavené vykořisťování, práce zespolečenštěné v rámci všelidovém, plánované a řízené tak, aby se rozvoj společenského bohatství navracel jeho skutečným tvůrcům.

Avšak tato podstatná změna je provázena řadou rozporů v práci, která zdaleka ještě není komunistickou, tj. tvůrčím, činným sebeuplatněním a sebero rozvojem člověka, v němž splývá prostředek i cíl a zespolečenštěná práce se stává všeobecnou potřebou rozvoje každé osobnosti. Byly odstraněny příživnické třídy cílevědomě využívající zvyšování nadhodnoty pro sebe a proti jejím tvůrcům, avšak tím zcela nezmizely snahy jednotlivců i celých skupin přizívat se na cizí práci. I v socialismu existují rozpory mezi charakterem a obsahem práce, založené na staré dělbě práce, rozdělené na jednoduché výkonné operace, k nimž jsou připoutáni dělníci, a charakterizované řadou prací těžkých a zdraví škodlivých, často potlačujících intelektuální potence pracujících. I zde existuje rozpor mezi prací výkonnou a řídicí. Nedo statky v ekonomickém mechanismu i subjektivní protisociální snahy jednotlivců a skupin způsobují porušování základních socialistických principů v rozdělování etc. Další zdokonalování a prohlubování socialistického charakteru práce tedy není jen v rozvoji jejího obsahu, spjatého s rozvojem techniky a ekonomiky, ale i v rozvoji sféry organizační, sociální a politické, zdokonalování hmotných i nehmotných podmínek práce, pracovního prostředí, jeho vybavení sociální infrastrukturou vysoké kulturní úrovně. Zejména v souvislosti s podstatnými změnami materiálně technické základny, spjatými se zaváděním rozsáhlých systémů komplexní automatizace, bude mít přestavba a zdokonalování pracovního prostředí prvořadý význam pro ochranu fyzického i duševního zdraví pracovníků, bezpečnosti práce a provozů i pro rozvoj socialistických mezilidských vztahů.

Rozvoj obsahu a charakteru práce na základě vědeckotechnického rozvoje se děje na základě zákona ekonomie času, který Marx charakterizoval jako „hospodaření s časem“ a „rozdělování pracovní doby na různá odvětví výroby“, přičemž zdůrazňoval stále výraznější rozšiřování působnosti tohoto „prvního ekonomického zákona“ v budoucnosti.(3)

První stránka tohoto zákona je spjata s rozvojem *racionalizace společenské*

(3) Marx, K.: *Rukopisy Grundrisse*, sv. 1. Praha, Svoboda 1981, s. 128–129.

práce fyzické a řídicí, již v posledních desetiletích nebyla věnována dostatečná pozornost. Nízká míra mobilizace rezerv ve všech technických, ekonomických a sociálních stránkách společenské reality, malá pozornost úsporám práce živé i minulé, materializované v energetické a surovinové základně, nízká úroveň organizace práce vedoucí k prostojům a úpadku pracovní kázně, to vše vyžaduje zásadní obrát k důsledně prosazovanému šetření časem a hospodaření se všemi společenskými zdroji jak ve výrobě samé, tak ve sféře spotřeby výrobní i osobní.

V druhé stránce zákona ekonomie času docházelo ke stagnaci v rozvoji společenské dělby práce na základě absolutizace oborového principu a zaostávání rozvoje vědecko-výrobních, zemědělsko-průmyslových sdružení a kombinátů. Pod vlivem mezinárodní situace (embargo, prudké zvyšování cen energií a surovin) převládla u nás nadměrná tendence k soběstačnosti, jejímž důsledkem je téměř 70procentní rozměr světového sortimentu, úroveň jehož užitné hodnoty je všeobecně nízká. V současné době rozvoj užitné hodnoty kteréhokoli výrobku hromadné výroby je závislý na jeho neustálé inovaci, zajišťované výzkumem. Naše vědeckovýzkumná základna, měřená počtem kádrů, je na světové úrovni, avšak z hlediska výzkumného zajištění výroby je nedostatečná, roztržistěná na nadměrný výrobní sortiment, jehož inovaci nestačí zajišťovat. Roztržistění rozsáhlého intelektuálního potenciálu naší země se netýká jen stránky výrobní, ale i celé ekonomické, sociální a ekologické stránky společnosti, jejichž rozvoj není dostatečně zajišťován kvalitními vědeckými analýzami, prognózami a expertními návrhy. Hlavní cestou zvyšování společenské efektivity je postupné snižování nadměrného výrobního sortimentu a zaměření modernizace výroby na nejprogresivnější a společensky nejefektivnější směry. To bude vyžadovat podstatné změny v celé národohospodářské struktuře, *založení řady rozvojových a útlumových programů*, vysoce náročných na hlubokou a vědecky založenou politickou a sociální přípravu, která musí předcházet jejich realizaci. Útlumové programy, vycházející pouze z ekonomické analýzy, nutně narážejí na oprávněný odpor ze strany stranických a odborových orgánů, neboť jejich realizace je spojena s řadou změn v přemístění a rekvalifikaci uvolněných pracovních sil, změnami v sociální infrastruktuře, v politickém a sociálním klimatu. Úsilí společenskovední a zejména sociologické fronty je proto třeba v té souvislosti soustředit především na vypracování metodologických a metodických principů *sociálního projektování*, jehož úkolem je zajišťování strukturních změn ve výrobě a ekonomice systémově založenými sociálními opatřeními.

Strukturní změny ve výrobní a národohospodářské sféře jsou těsně spjaty s rozvojem mezinárodní dělby práce a integrace v rámci celého socialistického společenství, se soustředěním intelektuální kapacity země na hlavní a rozhodující sféry společenského rozvoje, s důslednou realizací komplexního programu vědeckotechnického rozvoje a mezinárodních programů rozvoje věd přírodních i společenských.

Základní podmínkou překonání ztrát na společenské dynamice je *internationalizace využití společenské práce ve všech sférách společenského života*, důsledné rozšiřování mezinárodní spolupráce v rozvoji výroby a spotřeby jak ve sféře ekonomické základny, tak ve společenské nadstavbě.

Rozvoj všech těchto podmínek v jejich vzájemných souvislostech je předpokladem přechodu na *kvalitativně vyšší úroveň a rozvoj produktivity společenské práce*, která je těsně spjata s rozvojem a zpětným působením sociální sféry na vědeckotechnický a ekonomický rozvoj.

Rozvoj ekonomického mechanismu je třeba spojovat s mechanismem so-

ciálním, spjatým s cílevědomým využíváním morálně politických stimulů, s rozvojem hlavních subjektů sociálně třídní struktury, životní úrovně a socialistického životního způsobu.

V oblasti *sociálně třídní struktury* došlo k její hluboké přeměně *vítězstvím socialistické revoluce*. Zrušením soukromého vlastnictví vyvlastněním kapitalistů a velkostatkářů, likvidací buržoazního politického systému, založeného na byrokratickém centralismu, vybudováním socialistického politického systému, založeného na centralismu demokratickém byla v tvrdém politickém boji *zlikvidována buržoazie*, dělnická třída v čele se svou avantgardou, komunistickou stranou, se stala vládnoucí silou. Na základě kolektivizace zemědělství se zformovala *třída družstevních rolníků* a spolu s plněním historické mise dělnické třídy vznikl a upevnil se její svazek s rolnictvem.

Revoluce sociální byla spjata s revolucí kulturní, na jejímž základě došlo k podstatnému rozvoji kultury hmotné i duchovní, zvýšení vzdělanosti a kvalifikace obyvatel a k vytvoření *nové inteligence*, spjaté se zájmy kulturně se rozvíjející dělnické třídy a rolnictva. Realizovala se tak někdejší výzva Romaina Rollanda k inteligenci, aby se „splnutím s dělnickou třídou“ stala „z hrstky odpadků silou ve službách historické spravedlnosti“. Na základě likvidace sociálních nerovností třídních antagonismů vznikly, upevnily se a rozvinuly vzájemné vztahy tříd a sociálních skupin na novém socialistickém základě.

Likvidace sociálních nerovností a nespravedlností třídních antagonismů se stala základem rozvoje nových, socialistických společenských vztahů, založených na vzájemné soudružské spolupráci všech subjektů sociálně třídní struktury. Zároveň však rozdily vyplývající z historicky se vytvořivších rozdílů mezi třídami a skupinami sociálně třídní struktury, rozdily vědecko-historické, ekonomické, kulturní a sociální nebyly zcela odstraněny. Bývalí příslušníci buržoazie i s ní dříve spjaté inteligence „prolnuli“ ostatními částmi sociálně třídní struktury, vnesli do ní přežitky staré společnosti, které se reprodukují a spojují s řadou subjektivních nedostatků v řízení ekonomického a sociálního rozvoje a jsou využívány i ideologickou diverzí kapitalismu k narušování socialistického sociálního klimatu. Proto i *boj proti socialismu nepřátelským ideologiím*, byrokratismu, kariérismu, protekcionismu, úplatkářství, rozkrádání státního majetku a dalším, socialistickým společenským vztahům cizím jevům trvá i po vítězství socialistické revoluce. Zároveň s tímto bojem je třeba cílevědomě, na základě překonávání rozdílů mezi městem a venkovem, fyzickou a duševní prací, jejím obsahem a charakterem, rozdílů v hmotné a kulturní úrovni, na základě rozvoje marxisticko-leninské ideologie a upevňování jednoty lidu, realizovat linii KSČ k dalšímu *sblížování národů a národností*, dělnické třídy s družstevním rolnictvem a dalšími skupinami sociálně třídní struktury.

Hlavní linie sblížování se uskutečňuje na základě dialektiky protikladných *vztahů mezi diferenciací a homogenizací* v socialismu jako nižší fázi komunismu, která se výrazně promítá do oblasti životní úrovně a životního způsobu lidí. Úzce sociologické přístupy k mezinárodní diskusi o diferenciaci a homogenizaci sociálně třídní struktury často abstrahují od jejího ekonomického základu, který promítl K. Marx do svého *rozboru rozdělovacích procesů* v širokých ekonomických a sociálních souvislostech. Marx ve vztahu k socialismu zdůraznil nutnost diferenciaci v *odměňování podle množství práce* na základě „buržoazního práva“, neboť tento základní socialistický princip na jedné straně stimuluje pracující k zvyšování produktivity práce, na druhé straně plodí nerovnost mezi lidmi. Proto i zdůraznil nutnost *rozdělování ze*

společenských fondů jako princip směřující k stírání těchto rozdílů na základě celé řady sociálních opatření. Ve vztahu k zákonu ekonomie času zde jde nejen o dotace jednotlivcům a jednotlivým subjektům sociálně třídní struktury (rodinám s dětmi, mládeži, penzistům etc.), ale i o rozdělování do různých odvětví „výroby hmotné i duchovní“, spjaté s rozvojem nejen odvětví produktivní, ale i neproduktivní, *nutné práce* (věda, kultura, školství, zdravotnictví etc.). Uvnitř všech těchto odvětví působí zákon rozdělování podle práce, avšak z celospolečenských hledisek jsou cíle odvětví výrobních a nevýrobních rozdílné. V prvních převládají aspekty hmotné, spjaté s diferenciací, u druhých aspekty sociální, směřující k homogenizaci sociálně třídní struktury. Proto i *bezplatné služby* (školství, zdravotnictví), ale i dotace do základních životních potřeb, bydlení, dopravy etc. pro veškeré obyvatelstvo patří k významným sociálním vymoženostem socialismu. Cenové zvýhodnění těchto potřeb oproti vlastním nákladům jejich tvorby je podřízeno politickým a sociálním cílům rozvoje socialistické společnosti, představuje určité zárodečné prvky komunistického rozdělování podle potřeb a nelze je na základě úzce ekonomistických přístupů likvidovat, ale spolu s dalším rozvojem společenského bohatství dále rozvíjet. Stimulační funkce mzdové a cenové tvorby nejsou podřízeny výlučně působení zákona hodnoty, jako je tomu v kapitalismu, ale na základě sociálně ekonomické politiky strany je nutno jich využívat k urychlování nejen ekonomického, ale i sociálního a ekologického rozvoje.

Mezi rozdělováním podle množství, kvality a společenské důležitosti práce, jehož základem je diferencovaný mzdový systém, a „sociálním“ rozdělováním ze společenských fondů je hluboká vazba sociálně ekonomické proporcionality, jejímž porušováním vznikají společenské ztráty. V té souvislosti dochází v podmínkách zpomalování růstu národního důchodu k tomu, že růst sociálních příjmů předstihuje růst příjmů pracovních, což omezuje prostor diferencovaného odměňování. Zvyšování mzdové diferenciace podle pracovních zásluh v základní mzdě stimuluje pracující a kolektivy k zvyšování jejich kvalifikace, prémiový systém pak k úsporám energií, materiálů a zvyšování kvality výrobků, souhrnně pak k *zvyšování produktivity práce, která je všeobecným základem i „sociálního“ rozdělování podle potřeb jako hmotného základu další homogenizace sociálně třídní struktury*. To je i všeobecný základ *sociální spravedlnosti*, jejíž realizace je spjata s rozvojem socialistické morálky, zbavené negativních rysů protekcionářství, korupčnictví, kariérismu a jiných, této morálce nepřátelských jevů.

Náš mzdový systém je orientován výrazně na extenzivní rozvoj, v jehož intencích je především hodnoceno zaměstnání, mnohem méně jeho profesně kvalifikační specifikum a nejméně výkonová složka, která by v oblasti intenzivního růstu měla být na prvním místě. Tvorba cen trpí voluntarismem, nepružností, odtržením od ostatních stránek rozdělovacího procesu, daňový systém ještě umocňuje nivelizační charakter mzdového a cenového systému.

Proto si mzdový systém přes celou řadu pokusů o jeho racionalizaci zachovává svou nízkou diferenciací a stimulační schopnost, stejně jako systém cenový. Sociologické výzkumy vědomí obyvatelstva ukazují na převládající *Sociální klima průměrnosti*, zpětně působící na nivelizaci v odměňování. Hlavní příčinu spatřujeme v *nedostacích ekonomického mechanismu*, v němž je od sebe oddělena tvorba mzdová, cenová, daňová a hmotného rozdělování. Dichotomie mezi těmito neoddělitelnými částmi rozdělovacího celku způsobují nízkou stimulační schopnost řízené ekonomiky i zpětného působení sociální stránky na její rozvoj. Stimulace výroby na základě posuzování její

ekonomické efektivnosti podle inovačního cyklu věda — technika — výroba, abstrahujícího od užití ve sféře spotřeby, plodí masu výrobků oproti jejich užitné hodnotě cenově nadhodnocených, a proto nerealizovatelných. Na druhé straně vzniká *nedostatek společensky potřebného zboží a služeb*. Na základě tohoto nedostatku a živelného působení zákona hodnoty vznikla a rozvíjí se „druhá ekonomika“, vytvářející si své nelegální instituce, založené na „vzájemné pomoci“, naturální i pracovní směně, „melouchaření“, odčerpávání pracovních potenci i materiálu ze socialistického sektoru. Tato ekonomika má daleko vyšší stimulační charakter než ekonomika společensky řízená. Prostřednictvím „druhé ekonomiky“ si značná část obyvatelstva zajišťuje růst své životní úrovně a uspokojování svých potřeb mimo oficiální, plánovanou a řízenou společenskou sféru. Řešení těchto rozporů, narušujících ekonomickou reprodukci i sociální rozvoj, je možné na základě posuzování efektivnosti práce podniků nejen podle množství a kvality jejich produkce (neboť i kvalitní výrobky nejsou prodejné, jestliže je jich nadbytek), ale podle *užitné hodnoty* výrobků realizujících se ve sféře spotřeby na trhu zboží. To vyžaduje podřídit dosud převažující zájmy výroby zájmům spotřebitelů, překonat dichotomii mezi člověkem výrobcem a člověkem spotřebitelem, rozvinout přímou spolupráci obchodu s výrobou, podřídit výrobu měnící se poptávce na spotřebním trhu na základě jeho hlubokého průzkumu.

V důsledku sporadických výsledků teorie, analýzy i řízení rozdělovacích procesů (na rozdíl od procesů výrobních) jsou prognostické úvahy o rozvoji životní úrovně a životního způsobu, který představuje nejsložitější kategorii sociálního rozvoje, poznamenány značnou neurčitostí. V oblasti analýzy i řízení rozdělovacích procesů bude třeba *překonávat resortismus* jako základ dichotomie mezi vývojem mezd, příjmů ze společenských fondů, cen, daní a hmotným rozdělováním a směřovat k tvorbě *optimálních dynamických modelů životní úrovně*.

Neustálé *zvyšování životní úrovně a upevňování sociálních jistot obyvatelstva* bylo všeobecným cílem sociální politiky KSČ od samého vzniku ČSSR, dosahovaným i v obdobích značných ekonomických obtíží. Již první dvouletý plán obnovy národního hospodářství znamenal „... novou humanitu, skutečnou starost a péči o člověka“ (Gottwald). Sociálně politické úkoly byly od počátku spjaty s pracovní a třídní motivací (přednostmi zásobování prostřednictvím závodních rad, rozšiřování volného trhu vedle vázaného), spolu s růstem produktivity práce byly systematicky snižovány ceny a zvyšovány reálné hodnoty mezd a platů, a to cestou zvýšení mezd buržoazii diskriminovaných dělnických kategorií a zmírnění rozdílů v hodnocení mužské a ženské práce. Bylo uzákoněno národní pojištění vztahující se na 95 % obyvatelstva, byly zavedeny rodinné přídatky a půjčky novomanželům. Zvláštní pozornost byla věnována sociálním opatřením na závodech, kde byly zaváděny „závodní sociální služby“ a kolektivní smlouvy. Životní úroveň rodin se podstatně zvýšila přechodem k „dvoupříjmovému modelu“ muže a ženy, která přešla do zaměstnání.

Ucelená koncepce sociální politiky strany byla stanovena IX. sjezdem KSČ po vítězství nad reakcí v roce 1948. Sjezd zdůraznil nutnost „dalšího podstatného zvýšení životní úrovně všech vrstev pracujícího lidu měst a venkova“. Již v průběhu první pětiletky byly zcela likvidovány třídní a majetkové výsady zámožných vrstev peněžní reformou, která umožnila vytvořit *pevnou měnu*, zrušení přidělového systému a dvojího trhu. Byly sníženy ceny elektrického proudu, plynu, nájemného a jízdného hluboko pod předválečnou

úroveň, provedena *přestavba mzdových soustav* podle socialistického principu odměňování.

Stálý rozvoj životní úrovně a jistot veškerého obyvatelstva země jako základní cíl sociální politiky se stal zároveň i mohutným prostředkem veškerého společenského rozvoje, jak to charakterizoval XIV. sjezd KSČ: „Vývoj společnosti dospěl do stadia, kdy se trvalý, vyvážený a všestranný vzestup životní úrovně stal nejen důležitým výrazem předností socialismu, ale i nutnou podmínkou jeho dalšího rozvoje“ (G. Husák). Celková životní úroveň a životní standard obyvatelstva dosahují v současné realitě vysokých parametrů srovnatelných s vyspělými zeměmi světa. Jde tu o vysoký stupeň saturace úrovně výživy, bydlení, zdravotní a sociální péče a vzdělávacího systému. Na tomto základě dochází k přesunu poptávky na předměty dlouhodobé spotřeby a služeb. Hmotné základy vysoké životní úrovně byly v ČSSR v podstatě vybudovány, v budoucnosti půjde především o jejich efektivnější využití a další kvalitativní rozvoj.

Rozvoj životní úrovně je těsně propojen řadou vazeb s životním způsobem, do něhož se promítají všechny oblasti, jimiž se zabývají ostatní části prognózy sociálního rozvoje, na něž životní způsob zpětně působí. To se obráží i v teorii životní úrovně a životního způsobu, v níž se v řadě definicí prolínají prvky obou těchto kategorií, přičemž kategorie životního způsobu je širší, rozvinutá z komplexu potřeb do oblasti naplňování zájmů a s nimi spjatých životních hodnot a norem. Tak například vysoká životní úroveň ve spotřebě potravin je v rozporu s jejich lékařsky optimálním užitím. Nemluvě ani o přímo škodlivé spotřebě (kouření, lihoviny), má nadspotřeba potravin značný vliv na rozšíření obezity a s ní spjatý vzestup chorob cévních, jejichž léčení zatěžuje zdravotnický sektor. Poddímenzování spotřeby ovoce a zeleniny má svůj původ nejen ve výrobě, ale i v životním způsobu některých skupin obyvatel. V rámci všeobecně vysoké životní úrovně existují značné rozdíly, spjaté na jedné straně s neuspokojenou poptávkou nejvyšších příjmových skupin a hromaděním jejich až miliónových úspor, na straně druhé s omezenou saturací skupin nejnižších (mladé rodiny, důchodci, jejichž část žije na úrovni sociálního minima). To se samozřejmě obráží i v značných rozdílech v životní úrovni obyvatel i často neodůvodněných rozdílech v životním způsobu, neodpovídajících principu sociální spravedlnosti. Bohatý, ale především zdravý a duchovně rozvinutý životní způsob širokých vrstev obyvatel, je dnes nejnaléhavější podmínkou urychlování sociálně ekonomického rozvoje.

Podobně i výrazný přesun od využívání hromadné dopravy k osobnímu automobilismu (přes vysokou cenu automobilů, pohonných hmot, nedostatky v servisním zabezpečení etc.) svědčí o vysoké stimulační funkci zájmů a hodnot životního způsobu, často i protikladné zásadám ekonomické efektivnosti a racionalizace.

Oprávněné je tvrzení, že praxe často následuje vzory životního způsobu kapitalistických zemí, neodpovídající socialistickým společenským vztahům. Disproporce mezi sférou ekonomickou a sociální jsou zakládány do projektů velkých sídlišť, v nichž snaha o ekonomickou efektivnost zdůrazňuje ukazatele množství bytů s jejich technickou vybaveností bez zřetele na budování komplexní infrastruktury sociální, v níž jsou více postiženy aspekty výchovné (jesle, školky a školy) a daleko méně ostatní podmínky životního způsobu obyvatel, zvláště pak kulturní v širokém slova smyslu (knihovny, kluby, bazény a sauny, tělocvičny etc.). Celá rozsáhlá sídliště se tak mění v rozporu

se socialistickým kolektivismem života v pouhé „noclehárny“, v nichž úroveň sociálního klimatu je pod úrovní sousedských vztahů vesnice.

Ve vztahu k zákonu ekonomie času se s rozvojem společnosti, tak jak se prosazuje uvolňování člověka z bezprostředně výrobních funkcí, zdůrazňuje nutnost *snižování pracovní doby a zvyšování volného času*, který se postupně stává ukazatelem společenského bohatství. Ve volném čase se uskutečňuje rozšířená reprodukce pracovní síly a všestranná kultivace člověka, která významně zpětně působí na vědeckotechnický a ekonomický rozvoj.

Úroveň využití volného času v ČSSR je velmi nízká. V důsledku nedostatečně rozvinutého rozsahu a kvality obchodu a služeb, spjatých s disproporcemi ve výrobním sortimentu, se přesouvá značná část volného času do doby nákupů, obstarávání a shánění zboží a služeb. Podobná situace, způsobená byrokracií a špatnou organizací, je v oblasti administrativní (obstarávání dokladů, potvrzení etc.) a v oblasti zdravotnictví a v ostatních odvětvích osobních potřeb. K pracovní době se přičleňuje i značná proporce domácích prací, zvláště u pracujících žen, což snižuje čas, který by mohl být věnován rozvojovým aktivitám k rozšíření reprodukci pracovní síly, na minimum. To jsou i příčiny stagnace zájmů o náročnější kulturní a tvořivé formy využití volného času.

V období extenzivního rozvoje, charakteristické zaměřením pozornosti na oblast průmyslové výroby, kde existuje celá řada výzkumných ústavů, škol a jiných institucí, byl podceněn význam komplexních služeb pro člověka a jeho volný čas, pro něž existuje jen sporadická výzkumná, materiálně technická i kvalifikovaná kádrová základna, neschopná zajistit optimální rozvoj techniky, ekonomiky, organizace a plánovitého řízení této sféry, trpící nízkou rozvojovou dynamikou, organizací a kvalitou i malou proporcionální návazností na výrobní sféru. Zjednodušená doporučení přesunu investic a kádrů do sféry služeb člověku zdaleka nemohou vyřešit její nedostatky. Odstranění nedostatků a cílevědomý plánovitý rozvoj této sféry vyžaduje hlubokou ekonomickou a sociální analýzu.

Společenská úroveň značné části služeb pro člověka, stejně jako dalších zdrojů a jevů sociálního rozvoje, není měřitelná jen ukazateli ekonomické efektivnosti a návratnosti investic, ale především ukazateli sociální efektivnosti. I v této oblasti *budování informační základny*, systému sociálních a ekologických indikátorů, norem a normativů, modelování sociálních procesů a využívání výpočetní techniky je společenskovědní fronta mnohé dlužna. Společenská věda stojí před úkolem vytváření optimálních vzorů a modelů životního způsobu, založených na rozvoji socialistických společenských vztahů jako základů programů a plánů rozvoje této integrované a integrující cílové funkce socialismu.

Ф. Кутта: Основные отношения прогноза социального развития

Статья продолжает предыдущие статьи автора в журнале «Социологический часопис». Она носит программный и подытоживающий характер. В ней с теоретической аргументацией outlined совокупность основных направлений развития общества в социальной сфере ЧССР с учетом связей между отдельными элементами развития этой сферы и связью социального развития с развитием техническим, экономическим и политическим. Это попытка к комплексного, системного взгляда на диалектически взаимосвязанные проблемы социального развития на этапе строительства развитого социалистического общества.

Природно-общественное развитие является единством всех сторон общественного бытия — научно-технической, экономической, социальной, экологической, которые должен отразить совокупный прогноз ЧССР. Социальный прогноз в рамках совокупного прогноза сосредоточен на расширенном воспроизводстве и всестороннем развитии основного субъективного общественного фактора — человека, который живет и развивается в рамках социально-классовой структуры. Человек, который между собой и природой ставит технику и своим трудом приобретает из природы средства своего существования, является творцом общественного богатства, неотъемлемой частью которого является богатство природы. Следовательно, прогноз социального развития тесно связан с научно-техническим, экономическим и экологическим развитием, что отражается во внешних связях с научно-техническим и экономическим прогнозом, и внутри социального прогноза — в связях между развитием демографической, социально-классовой и национальной структуры содержания и характера труда, между развитием окружающей среды и образа жизни человека как интегрированной и интегрирующей целевой функции социального развития. Речь здесь идет не только о человеке как рабочей силе, но как всесторонне физически, умственно, культурно и политически развитой личности, уровень труда и интеллекта которой является решающим фактором ускорения научно-технических и социально-экономических процессов. Развитие человека обусловлено соотношениями между экономическим базисом и политической надстройкой, обеспечивающей целенаправленное руководство и планомерное управление обществом. Поэтому и социальное развитие неразрывно связано с развитием политической системы и социалистической демократии, соотносящейся с принципами демократического централизма, социальной справедливости и все более полного утверждения народного самоуправления, углубления участия трудящихся во всех формах управления.

С методологической точки зрения прогноз не может довольствоваться макростатистическим анализом, но его необходимо основать на конкретном историческом анализе объективной реальности, в которой надо вскрыть резервы, которые следует мобилизовать, барьеры, которые следует устранять, и элементы будущего, формирующиеся в научных стремлениях и в прогрессивной практике. Каждая абсолютизация отдельной стороны, основанной на технологическом, экономическом или социальном детерминизме в узком смысле слова, приводила бы к ошибочным, односторонним прогностическим выводам. Поэтому основой прогноза социального развития является комплексный, системный, междисциплинарный подход.

Summary

F. Kutta: Basic Relations of the Social-development Prognosis

The paper is a continuation of the author's foregoing studies published in the Sociological Review. It has a programmatic and summary character. Using theoretical argumentation, it outlines the set of main trends of the society's development in the social sphere of Czechoslovakia, mindful of the links among individual developmental elements of this sphere and the links of social development to technical, economic and political development. It is an attempt at a complex, system view of the dialectically interconnected problems of social development in the epoch of building up an advanced socialist society.

The natural and social development implies the unity of all the aspects of social existence — i.e. scientific and technological, economic, social, ecological aspects — which the general prognosis of Czechoslovakia is meant to cover. Within the scope of the general prognosis, the social prognosis is concentrated upon expanded reproduction and the all-round development of the principal subjective social factor, i.e. man, who lives and develops within the framework of social-class structure. Man who interposes technology between himself and nature and, through his work, obtains from nature means of subsistence, is the creator of social wealth of which the richness of nature is an inseparable part. Hence the prognosis of social development is closely related to scientific and technological, economic and ecological development: this is reflected in external relations to the scientific-technological and economic prognosis — and, within the social prognosis, in the relations among the development of the demographic, social-class and nationality structure of the content and character of work, the development of the living environment and man's way of life as an integrated and integrating goal function of social development. What is involved here is not only man as a worker but as a manysidedly physically, spiritually, culturally and politically developed personality whose working and intellectual level is a decisive factor in speeding up scientific-technological and socio-economic processes. The development of man is conditioned by relations between the economic foundation and the political superstructure which ensures the goal-directed management and planned control of society. This is why also social development is inseparable from the development of the political system and of socialist democracy linked up with the principles of democratic centralism, social justice, and an increasingly consistent implementation of the people's self-government, an intensification of the people's self-government, an intensification of the working people's participation in all forms of management.

From methodological points of view, a prognosis cannot content itself with macrostatistic analysis only: it must be based on a concrete historical analysis of objective reality wherein it is necessary to disclose reserves to be mobilized, barriers to be removed, and elements of the future, formed in scientific inventions and in progressive practice. If, by virtue of technological, economic or social determinism in the narrow sense of the word, any individual aspects were conceived as absolutely valid, it would lead to erroneous, onesided prognostic results. For this reason, the basis of social-development prognosis is a complex, interdisciplinary, system approach.